

MAKTAB PSIXOLOGINING DEVIANT XULQ-ATVORNING OLDINI OLISH VA PSIXIK SALOMATLIKNI MUSTAHKAMLASHDAGI RO'LI.

Sultonmurodov San'at Sobirovich

Oriental universiteti Samarqand kampusi "Uzluksiz ta'lim pedagogikasi" kafedrasi o'qituvchisi

Rustamov Shaxzod Alimardonovich

Oriental universiteti psixologiya yunalishi 1- kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktab psixologining o'quvchilar orasida deviant xulq-atvorning oldini olish va ularning psixik salomatligini mustahkamlashdagi roli tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida deviant xulq-atvor tushunchasi, uning sabablari va shakllari, shuningdek, psixologik profilaktika va korreksion ishlarining ahamiyati ochib berilgan. Maktab psixologining faoliyati o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi, emotsional barqarorligi va sog'lom shaxs sifatida shakllanishida muhim omil ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Deviant xulq-atvor, maktab psixologi, psixik salomatlik, profilaktika, korreksiya, ijtimoiy moslashuv, stress, o'quvchi shaxsi, tarbiya.

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv jarayonida yoshlar orasida turli xil deviant xulq-atvor ko'rinishlari – tajovuzkorlik, ijtimoiy me'yorlardan chetga chiqish, zararli odatlarga berilish kabi holatlar ortib bormoqda. Bu esa ta'lim tizimida nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning psixik salomatligini ta'minlashni ham dolzarb masalaga aylantirmoqda.

Maktab psixologi aynan shu jarayonda markaziy figuradir. U o'quvchilarni o'rganadi, muammolarni erta aniqlaydi, profilaktik va korreksion ishlarni olib boradi hamda sog'lom psixologik muhitni yaratadi. Shu bois, maktab psixologining faoliyatini ilmiy asosda o'rganish muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasida maktab psixologi ta'lim muassasalarida psixologik-pedagogik xizmatning asosiy ijrochisi hisoblanadi. Uning faoliyati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-iyuldagi 577-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Umumiy o'rta va o'rta maxsus davlat ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi Nizomga asoslanadi. Ushbu hujjatga ko'ra, psixologik xizmatning asosiy maqsadi — o'quvchilarning ma'naviy va aqliy rivojlanishi, barkamol shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy moslashuvi, yosh davrlariga mos salomatligini muhofaza qilish va o'zligini anglashiga sharoit yaratishdir.

Psixolog o'quvchilar xulq-atvoridagi salbiy holatlarning oldini olish, ruhiy zarba, nizo va salbiy emotsional kechinmalarni bartaraf etish, imkoniyati cheklangan o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash kabi vazifalarni bajaradi.

Deviant xulq-atvor tushunchasi va uning paydo bo'lish sabablari

Deviant xulq-atvor (xulq og'ishi) — jamiyat qabul qilgan me'yorlardan og'ishgan, salbiy oqibatlariga olib keladigan harakatlar. Misollar: aggressiya, bullying (tengdoshlarga zo'rvonlik), maktabdan qochish, yolg'onchilik, giyohvandlikka moyillik, o'g'irlik, suitsidga moyillik, maktab tartibini buzish va h.k.

O'smirlik davrida deviant xulq ko'proq uchraydi, chunki bu yoshda mustaqillikka intilish, impulsivlik, affektga moyillik va ijtimoiy me'yorlarni sinab ko'rish kuchayadi. Asosiy sabablari:

- Oilaviy omillar: oiladagi zo'rvonlik, ota-ona o'rtasidagi nizolar, e'tiborsizlik, haddan tashqari qattiqqo'llik yoki erkinlik.

- Maktab muhiti: bullying, o'qituvchilar bilan konflikt, o'quv yuklamasi yuqoriligi, ijtimoiy izolyatsiya.

- Ijtimoiy va shaxsiy omillar: tengdoshlar bosimi, bo'sh vaqtni maqsadsiz o'tkazish, past motivatsiya, o'zini hurmat qilmaslik, stress, ruhiy buzilishlar.

- Boshqa: internet va ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta'siri, moddiy qiyinchiliklar.

Agar erta bosqichda e'tibor berilmasa, deviant xulq jinoyatchilikka yoki og'ir ruhiy muammolarga olib kelishi mumkin.

Maktab psixologining deviant xulq-atvorni oldini olishdagi roli

Maktab psixologi faqat "muammo hal qiluvchi" emas, balki profilaktika (oldini olish) va korreksiya (tuzatish) mutaxassisi sifatida ishlaydi. Uning asosiy yo'nalishlari:

a) Erta diagnostika va monitoring

- O'quvchilarning psixologik holatini kuzatish, testlar (masalan, shaxsiyat testlari, emotsional holat aniqlash) o'tkazish.

- Sinf rahbarlari, o'qituvchilar bilan hamkorlikda salbiy o'zgarishlarni (qochish, aggressiya, izolyatsiya) erta aniqlash.

- Oilaviy ahvolni o'rganish va maktab-ota-ona aloqasini mustahkamlash.

b) Profilaktik dasturlar va tadbirlar

- Butun maktab miqyosida: bullyingga qarshi dasturlar, sog'lom turmush tarzi, konfliktlarni hal qilish, ijtimoiy ko'nikmalar rivojlantirish bo'yicha seminarlar, treninglar va guruh mashg'ulotlari.

- Sinf va guruh darajasida: ijobiy xulqni rag'batlantirish (PBIS tamoyillari), stressni boshqarish ko'nikmalarini o'rgatish.

- Individual ish: deviant xulqli o'quvchilar bilan psixokorreksion mashqlar, maslahatlar.

c) Hamkorlik va rehabilitatsiya

- Ota-onalar bilan oilaviy-psixologik maslahatlar (oiladagi muhitni yaxshilash).

- O'qituvchilar va maktab rahbariyati bilan birgalikda individual reja ishlab chiqish.

- Zarur hollarda tibbiyot xodimlari, huquq organlari yoki maxsus muassasalar bilan hamkorlik.

Natijada, psixolog deviant xulqning paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaydi, o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini oshiradi va jamiyatdagi salbiy holatlarni kamaytiradi. Tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onalar birgalikdagi harakati deviant xulqni sezilarli darajada oldini oladi.

Psixik salomatlikni mustahkamlashdagi roli

Psixik salomatlik — insonning ruhiy, emotsional va ijtimoiy farovonligi bo'lib, o'quv muvaffaqiyati va hayot sifati uchun asosiy omil. Maktab psixologi bu sohada quyidagilarni amalga oshiradi:

- Skrining va erta aralashuv: Stress, tashvish, depressiya, ruhiy zarba belgilarni aniqlash. Imkoniyati cheklangan bolalarga maxsus qo'llab-quvvatlash.

- Maslahat va terapiya: Individual yoki guruh maslahatlari orqali o'zini hurmat qilish, stressni boshqarish, ijobiy munosabatlar o'rnatish va qiyinchiliklarni yengish ko'nikmalarini shakllantirish.

- Maktab muhitini yaxshilash: Xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish, ijobiy xulq dasturlarini joriy etish, maktab iqlimini baholash.

- Krizis holatlarida yordam: Ruhiy zarba, oilaviy muammolar yoki boshqa inqirozda tezkor psixologik yordam, ota-onalar va o'qituvchilarga maslahat.

- Psixoprofilaktika: Salbiy emotsional kechinmalarni oldini olish, o'quvchilarning ichki resurslarini (resilience — chidamlilik) mustahkamlash.

Psixolog butun maktab miqyosida universal profilaktika (Tier 1), xavf guruhidagilar uchun maqsadli aralashuv (Tier 2) va og'ir holatlarda intensiv yordam (Tier 3) ko'rsatadi.

Amaliy usullar va tavsiyalar

- Diagnostika: Kuzatish, suhbat, standart testlar.

- Korreksiya: O'yin terapiyasi, treninglar, rol o'ynash mashqlari, san'at terapiyasi.

- Profilaktika: "Do'stlik darslari", anti-bullying haftaliklari, sport va ijodiy to'garaklar orqali bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazishni rag'batlantirish.

- Hamkorlik: Maktab psixologi o'qituvchilar uchun seminarlar o'tkazib, ularni psixologik bilimlar bilan qurollantiradi.

O'zbek olimlari (masalan, B.Umarov, G.Abduqahhorova va boshqalar) ta'kidlaganidek, deviant xulqni oldini olishda sport, jamoaviy faoliyat, motivatsiyani oshirish va oila muhitini yaxshilash muhimdir.

Maktab psixologi ta'lim tizimida markaziy rol o'ynaydi: u deviant xulq-atvorni erta aniqlab, oldini oladi va psixik salomatlikni mustahkamlaydi. Bu ish faqat psixologning o'zi bilan cheklanmaydi — o'qituvchilar, ota-onalar, maktab rahbariyati

va jamiyatning yaqin hamkorligi talab etiladi. Natijada, o'quvchilar nafaqat akademik jihatdan, balki ruhiy va ijtimoiy jihatdan ham barkamol shaxs bo'lib yetishadi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, deviant xulq-atvorni faqat jazolash yoki nazorat qilish orqali bartaraf etib bo'lmaydi. Bu jarayon kompleks yondashuvni talab qiladi.

Maktab psixologi bu yerda vositachi rolini bajaradi: u o'quvchi, o'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi. Shuningdek, psixologik xizmatning samaradorligi uning tizimli va muntazam olib borilishiga bog'liq.

Zamonaviy sharoitda psixologlar raqamli texnologiyalar, trening metodlari va interfaol yondashuvlardan foydalanishi zarur. Bu esa yoshlarning psixologik muammolarini erta aniqlash va oldini olish imkonini beradi.

Xulosa

Maktab psixologi o'quvchilarning psixik salomatligini saqlash va deviant xulq-atvorning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Uning faoliyati nafaqat muammolarni bartaraf etish, balki ularning oldini olishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Maktablarda psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish;

Har bir o'quvchi uchun individual psixologik karta yuritish;

Ota-onalar bilan tizimli ishlashni yo'lga qo'yish;

Psixologlar uchun zamonaviy metod va texnologiyalar bo'yicha treninglar tashkil etish;

Deviant xulq-atvor profilaktikasiga qaratilgan maxsus dasturlar ishlab chiqish;

Maktab muhitida sog'lom psixologik iqlim yaratish.

Adabiyotlar.

1. World Health Organization (WHO). *Adolescent mental health*. – Geneva: WHO, 2021.
2. World Health Organization (WHO). *Guidelines on mental health promotive and preventive interventions for adolescents*. – Geneva: WHO, 2020.
3. UNICEF. *The State of the World's Children 2021: On My Mind – Promoting, protecting and caring for children's mental health*. – New York: UNICEF, 2021.
4. OECD. *Education Policy Outlook 2019: Working Together to Help Students Achieve their Potential*. – Paris: OECD Publishing, 2019.
5. OECD. *Student Well-Being: PISA 2018 Results (Volume III)*. – Paris: OECD Publishing, 2019.
6. American Psychological Association. *Publication Manual of the American Psychological Association (7th ed.)*. – Washington, DC, 2020.
7. Weare K., Nind M. *Mental health promotion and problem prevention in schools: what does the evidence say?* – Health Promotion International, 2015.

8. Durlak J.A., Domitrovich C.E., Weissberg R.P., Gullotta T.P. *Handbook of Social and Emotional Learning*. – New York: Guilford Press, 2015.
9. Cefai C., Bartolo P.A., Cavioni V., Downes P. *Strengthening Social and Emotional Education as a Core Curricular Area Across the EU*. – Luxembourg: European Commission, 2018.
10. Allen K.A., McInerney D.M. *The Psychology of Belonging in Schools*. – London: Routledge, 2020.